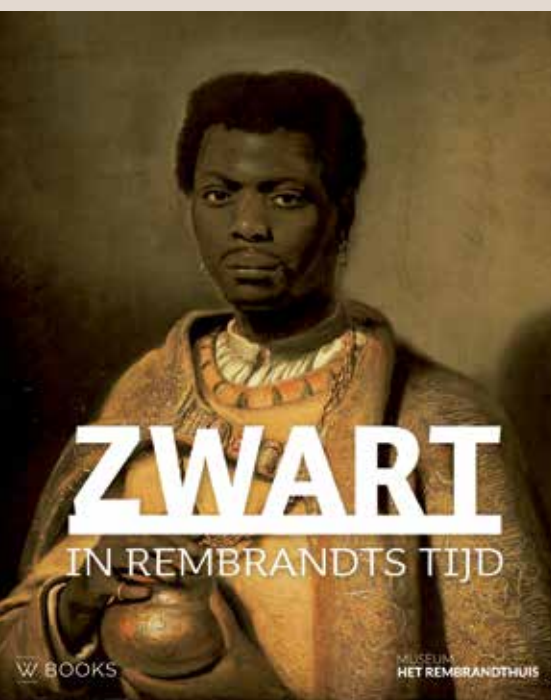

zijn: een levensecht beeld van zwarte mensen, afgebeeld als individuen. Pas vanaf 1660 werd in schilderijen, prenten en kunstnijverheid zwart dienstbaar aan wit. Het beroemde schilderij van Rembrandt van twee Afrikaanse mannen (1661), in het bezit van het Mauritshuis, is zowel het hoogtepunt als het eindpunt van de realistische periode.

Rond 1630 ontstond er in de omgeving van de Amsterdamse Jodenbreestraat een zwarte gemeenschap. Juist in die tijd woonde Rembrandt in deze buurt. Al vanaf het einde van de zestiende eeuw waren er enkele zwarte Amsterdammers, mogelijk meegekomen met Sefardische Joden uit Spanje en Portugal. Hoewel zij waarschijnlijk een achtergrond in slavernij hadden, waren zij vrij. Historicus Mark Ponte bestudeerde de Amsterdamse trouw- en doopregisters en vond omstreeks 1630 deze kleine gemeenschap rond zwarte vrouwelijke sleutelfiguren (niet terug te zien op afbeeldingen, want dat waren meestal jongens en mannen). Ponte kon enkele tientallen personen identificeren en deed zelfs een suggestie wie de twee mannen zijn op het schilderij van Rembrandt: de broers Bastiaan en Manuel Fernando. Toen Pieter de Marees in 1602 een verslag publiceerde van zijn handelsreis naar de Afrikaanse westkust,

gaf hij de waargenomen realiteit weer. Verschillende groepen Afrikanen werden met een eigen cultuur, traditie en gebruiken beschreven. Dat beeld kantelde na de verovering van de kolonie in Brazilië (1630) en het slavendepot Elmina (1637). De zwarte huidskleur werd een argument voor slavernij. Hierbij werd verwezen naar de Bijbelse Cham, de zoon die zijn vader Noah belachelijk had gemaakt, waarna hij en zijn nageslacht vervloekt werden.

Rembrandt schilderde 'naar de natuur'. Hij bestudeerde bijvoorbeeld Joodse modellen, zodat hij Bijbelse figuren realistischer kon weergeven.

'Rond 1630 ontstond er in de Amsterdamse buurt waar Rembrandt woonde een zwarte gemeenschap'

Dat gold waarschijnlijk ook voor zwarte personen die hij in Bijbelse voorstellingen afbeeldde. Van hem zijn enkele voorstudies van zwarte personen bekend. Hiermee zette hij een (kleine) trend; leerling Govert Flinck schilderde aan het eind van de jaren 1630 het ingetogen schilderij *Jonge zwarte boogschutter*. Ook deze jongen zal er echt zo hebben uitgezien. Kwamen zwarte personen voor in Bijbelse taferelen, dan werden zij regelmatig als bediende afgebeeld. De zwarte knechten – tientallen malen afgebeeld – staan, regelmatig in exotische dracht, op de achtergrond om de status van de hoofdfiguur te benadrukken. Ook in historiestukken kwamen zwarte personen regelmatig voor. In maar liefst 23 van de 65 van Jan Steen bekende historiestukken zijn Afrikaanse personen geschilderd. *Zwart in Rembrandts tijd* bestaat uit vier krachtige achtergrondverhalen en negen korte themateksten. Natuurlijk wordt het boek gedragen door de illustraties. Die zijn echt een lust voor het oog. Daar staan Gerrit Dou, Pieter Lastman, Peter Paul Rubens en natuurlijk Rembrandt zelf wel borg voor.

Ger Jan Onrust

Ontkomen aan het vuurpeloton

De muren vielen om. Henriette Roosenburg (Cossee, Amsterdam 2020), 320 blz., €22,99

Driemaal de doodstraf krijgen en toch de oorlog overleven. Het overkwam verzetsvrouw Henriette Roosenburg. Op 6 mei 1945 bevrijdden de Russen haar uit de gevangenis in Waldheim, Zuidoost-Duitsland. Ze behoorde tot de groep *Nacht und Nebel*-gevangenen (NN) die hun executie afwachtten. Om onbekende redenen is die nooit uitgevoerd, ook niet nadat Himmler op het laatst nog het bevel daartoe had gegeven. Aanvankelijk kon Henriette haar blijdschap niet op, maar toen er geen haastwerk van haar repatriëring werd gemaakt, ebde de vreugde weg. Ze besefte dat ze geen kant op kon. Zowel naar het zuiden als het westen toe was de zone met wachtposten afgesloten. Wel vernam ze dat er een repatriëring via Odessa aanstaande was. ▶

Vervolgens bedacht ze een plan en begon ze samen met drie landgenoten (twee vrouwen en een zeeman) aan een vlucht in noordelijke richting. Eerst lopend, wat niet opschoot, daarna varende in een gestolen boot over de Elbe. Aan gevaren ontbrak het niet tijdens de tocht. Overal moest ze op haar hoede zijn voor Russische soldaten, die hun tijd doodden met drinken, roven en verkrachten. Ook het passeren van de controleposten ging niet ongehinderd. Elke keer werd er met scherp naar de boot geschoten ten teken dat deze naar de kant moest. Maar het tonen van een strookje papier 'met een paar Russische woorden' en een 'groot stempel' erop, verkregen bij de *Kommandantura*, verrichtte telkens wonderen. Scheepswrakken, beschadigde bruggen en andere obstakels veroorzaakten eveneens gevaarlijke situaties. Uiteraard was de teleurstelling groot toen er alsnog een onverwacht einde aan de ontsnapping kwam. Gelukkig voor haar liet daarna 'de langverwachte dag' niet meer op zich wachten. Eenmaal in de Amerikaanse zone beland, kreeg de verzetsvrouw, evenals haar compagnons, als NN'er voorrang en had ze in een mum van tijd een vlucht naar Brussel te pakken. Ook het vertrek uit België verliep voorspoedig. Een maand na haar bevrijding kon ze voet op vaderlandse bodem zetten en haar dierbaren, die haar kort daarvoor nog dood waanden, in haar armen sluiten. Na de oorlog emigreerde Henriette

Roosenburg naar Amerika, waar zij haar bevrijdingsverhaal in het Engels opschreef. In 1957 kwam het boek uit, dat aan de overkant van de oceaan een bestseller werd. Ook hier sloeg het in een Nederlandse vertaling bij het grote publiek aan. Opvallend is dat Zip, haar koosnaam in het verzet, niet of nauwelijks over haar oorlogsactiviteiten vertelde. Slechts sporadisch refereerde ze eraan. Zal het bescheidenheid zijn geweest? In haar epiloog memoreert historica Sonja van 't Hof dat Henriette al in het eerste jaar van de oorlog haar studie Nederlandse taal- en letterkunde opgaf, betrokken raakte bij de hulp aan Joden en steeds meer verzetswerk ging verrichten. Ze redigeerde illegale bladen, zorgde voor omvangrijke netwerken, spioneerde, maakte deel uit van de groep *Fiat Libertas*, hielp neergeschoten piloten naar Zwitserland en Spanje ontsnappen en zette een speciale inlichtingenlijn op voor de Nederlandse regering in Engeland. Het overdragen van microfiches zou deze dappere vrouw begin maart 1944 noodlottig worden, waarna vier maanden later een 'schertsrecht-spraak van twee dagen' en haar terdoodveroordeling volgde. Drie keer zelfs, daar ze als 'bijzonder gevaarlijk' werd gekarakteriseerd. Dat haar leven niet voor een vuurpeloton eindigde, heeft volgens Sonja van 't Hof in eerste instantie met Dolle Dinsdag te maken. Vluchtende nazi's voerden de veroordeelden, die nog gratie konden krijgen (waar Henriette ook deel van uitmaakte) in veewagons mee naar Duitsland, terwijl de processtukken achterbleven. Vervolgens werden 'vanwege bombardementen en het verschuivende oorlogsfront' de *Häftlinge ohne Papiere* almaar verder naar het oosten getransporteerd. De gebrekkige communicatie, die er in de laatste fase van de oorlog was, redde vermoedelijk haar leven. *De muren vielen om* is een meeslepend en indrukwekkend verslag dat denk ik ook menige leerling zal boeien. Het laat een levensles zien: niet bij de pakken neerzitten, maar vooruitkijken en het leven, bij welke tegenslag ook, positief en optimistisch weer oppakken!

Gert Moleman ■

Afro-Amerikaanse bevrijders

Dit jaar staan we stil bij de 75-jarige bevrijding van ons land. Het project *Black Liberators* besteedt aandacht aan de bijdrage die Afro-Amerikaanse hiraan leverden. Op de website lees je indrukwekkende verhalen van ooggetuigen van de bevrijding en is de historische context uitgewerkt, waarin je leest over de rassenscheiding in het Amerikaanse leger. Op de pagina 'digischool' zijn (online) werkvormen uitgewerkt met interessante thema's als discriminatie, racisme of het omgaan met bronnen. Dit alles is te vinden op www.blackliberators.nl.

Boven: Lenwood Taliferro, een van de 172 Afro-Amerikaanse soldaten die in Margraten herdacht worden.

Onder: Afro-Amerikaanse onderofficieren na D-day. Foto: Heemkundevereniging Landgraaf.